

УДК 378(477):351.851(477)

Н. С. СИДОРЕНКО

кандидат наук з державного управління, доцент
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ І РЕКОМЕНДАЦІЙ

У статті здійснено спробу наукового осмислення Європейських стандартів та рекомендацій щодо внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. Обґрунтовано ключову відповідальність ВНЗ за внутрішнє забезпечення якості вищої освіти, виокремлено вихідні положення для створення відповідних вітчизняних стандартів щодо внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні. Акцентовано на необхідності створення управлінських механізмів, інструментів, критеріїв, показників, індикаторів, шкал оцінювання, рекомендацій для забезпечення якості української вищої освіти як необхідної умови довіри до неї та європейського визнання.

Ключові слова: вища освіта, внутрішнє забезпечення якості, Європейські стандарти, рекомендації, управління якістю, якість.

Проблема забезпечення якості вищої освіти набула актуальності в багатьох розвинутих країнах в останній третині ХХ ст. з багатьох причин. Головними з них були: початок переходу від індустріального суспільства до суспільства знань, економіка якого спирається на науково-природничі та високотехнологічні досягнення; потреба на ринку праці фахівців із вищою освітою; перехід до масової, а далі до загальної вищої освіти (охоплення понад 60% молоді) й потреба навчати велику кількість людей із невисокими здібностями, засвоювати класичні академічні програми на прийнятному рівні; насичення ринку праці випускниками вищих навчальних закладів, суперництво між ними за робочі місця; поява міжнародної конкуренції у сфері навчання студентів-іноземців тощо [7].

Механізми управління якістю освіти досліджували В. Т. Александров, С. М. Домбровська, В. І. Луговий, Т. О. Лукіна, С. О. Шевченко. Теоретичні аспекти вдосконалення існуючих механізмів державо-управлінського впливу на освітню галузь було розглянуто в працях Л. І. Антошкіної, Д. І. Дзвінчука, В. С. Журавського, С. А. Калашникової, Н. М. Колісниченко, В. В. Остапчука, І. М. Сікорської та ін. Проте зазначену проблему ще не можна вважати цілком дослідженою з багатьох причин.

Мета статті полягає в науковому осмисленні для системного застосування надбань Європейських стандартів та рекомендацій щодо внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, на основі яких виокремлено вихідні положення для створення відповідних українських стандартів.

Розширення доступу до вищої освіти дає закладам вищої освіти можливість використовувати все більш різноманітний індивідуальний досвід. Заклади вищої освіти стають більш різноманітними за своїми місіями, спосо-

бами надання освіти та співпраці, включаючи зростання інтернаціоналізації, цифрове навчання та нові форми надання освітніх послуг. Відповідь на різноманітність і зростаючі очікування вимагає від вищої освіти фундаментальних змін у її наданні, потребує більш студентоцентрованого підходу до навчання й викладання, включаючи гнучкі навчальні траєкторії та визнання компетентностей, набутих поза формальними освітніми програмами.

Проблемним питанням для української вищої освіти залишається імплементація систем внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості згідно із Стандартами та рекомендаціями щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, які ухвалили міністри у справах вищої освіти в 2005 р. після подання відповідної пропозиції Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти (ЄАЗЯВО) спільно з Європейською спілкою студентів (ЄСС), Європейською асоціацією вищих навчальних закладів (ЄАВНЗ) та Європейською асоціацією університетів (ЄАУ).

Роль забезпечення якості стає вирішальною в підтримці систем і закладів вищої освіти в їх реагуванні на зміни. Водночас кваліфікації, набуті студентами, та їх досвід здобуття вищої освіти залишаються на першому плані інституційних місій. Ключова мета Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти (ESG) – сприяти спільному розумінню забезпечення якості навчання й викладання, незважаючи на кордони між усіма стейкхолдерами.

Підходи до формування структури та змісту системи забезпечення якості в Європі базуються на Європейських стандартах і рекомендаціях щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, призначення яких – покращувати освіту в Європейському просторі, допомагати закладам вищої освіти (ВНЗ) забезпечувати й підвищувати якість діяльності та через якість стверджувати свої права на автономію, зробити зовнішнє забезпечення якості більш прозорим і зрозумілим.

Стандарти відігравали й відіграватимуть важливу роль у розвитку національних інституцій. Стандарти щодо забезпечення якості вищої освіти поділяють на стандарти:

- з внутрішнього забезпечення якості;
- із зовнішнього забезпечення якості;
- щодо агенцій із забезпечення якості.

Варто пам'ятати про те, що зазначені складові взаємопов'язані за своєю сутністю й разом формують основу Європейської рамки забезпечення якості.

Закон України “Про вищу освіту” значною мірою корелює з Європейськими стандартами і рекомендаціями щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти.

Згідно із Законом України “Про вищу освіту”, вищі навчальні заклади зобов'язані мати внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Систему внутрішнього забезпечення вищим навчальним закладом якості вищої освіти за його поданням має оцінювати

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти або акредитовані ним незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти [2].

Проте проблемна ситуація, що стосується формування Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, певною мірою відображає загальний стан реформи вищої освіти загалом. Було багато очікувань, пов'язаних із формуванням нового органу, однак поки що ми маємо загальне незадоволення та взаємні звинувачення. Виникає питання: з чого завтра розпочне свою роботу Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти? Сам колегіальний орган (НАЗЯВО) з тими повноваженнями, які він отримає, та за відсутності чинників, які б забезпечували компетентність, достовірність і його ефективність, викликає особливу стурбованість у багатьох зацікавлених стейкхолдерів, зокрема керівників вищих навчальних закладів, учасників навчально-виховного процесу, професійної громадськості, суспільства.

При цьому ми вважаємо: саме ВНЗ мають нести відповідальність за якість освітніх послуг і за те, як цю якість забезпечують в інтересах суспільства. Необхідним є вдосконалення якості навчальних програм в інтересах студентів та існування ефективних і надійних організаційних структур, у межах яких ці академічні програми здійснюватимуть. Необхідними умовами вищезазначеного є прозорість і використання зовнішньої фахової експертизи, розробка й забезпечення процесів, за допомогою яких ВНЗ зможуть демонструвати свою відкритість і підзвітність.

Процес забезпечення якості вищої освіти в Україні розпочався ще за радянських часів, коли контроль над якістю освіти здійснювали адміністративно-командними методами. Це логічно, тому що споживачем послуг освіти в тій системі була держава. Відтак, в українській системі освіти логічно побудовані ті елементи, які були створені за умов адміністративного управління (за радянських часів) – тобто формальні процеси та процедури. В незалежній Україні відсутні державні стандарти, управлінські механізми, інструменти, критерії, показники, індикатори, шкали оцінювання, рекомендації тощо щодо забезпечення якості вищої освіти.

Європейська система освіти навпаки формувалася в умовах природнього вибору, коли вимоги до якості освіти висували безпосередні споживачі освітніх послуг – галузі.

Європейськими стандартами і рекомендаціями щодо внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах є:

1. Політика закладу та процедури забезпечення якості. Навчальні заклади повинні визначити політику й пов'язані з нею процедури, які б забезпечували якість і стандарти їх навчальних програм і дипломів. Вони також мають відкрито заявити про свої наміри створити таку атмосферу й практику, за якої б визнавали важливість якості та її забезпечення. Для досягнення такої мети навчальні заклади мають розробити та втілити страте-

гію постійного підвищення якості. Стратегія, політика й процедури повинні мати офіційний статус і бути доступними для широкого загалу. Вони також мають передбачити участь студентів та інших зацікавлених сторін у процесі забезпечення якості.

2. Затвердження, моніторинг і періодичний перегляд програм і дипломів вищими навчальними закладами.

3. Оцінювання студентів, яке передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур.

4. Забезпечення якості викладацького складу. Вищі навчальні заклади повинні мати в своєму розпорядженні певні процедури та критерії, які б засвідчували, що викладачі, які працюють із студентами, мають відповідну кваліфікацію та високий фаховий рівень для здійснення своїх професійних обов'язків. Ті, хто здійснюють зовнішню перевірку навчального закладу, мають про них знати й оцінити їх у кінцевому звіті про перевірку.

5. Забезпечення навчальних ресурсів і підтримки студентів. Навчальні заклади повинні гарантувати, що наявні ресурси, які забезпечують навчальний процес, є достатніми й відповідають змісту тих програм, які пропонує заклад.

6. Наявність інформаційних систем.

Отже, країни Європи створюють ефективні системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти на основі спільних стандартів і рекомендацій, для імплементації яких в Україні потрібно створити систему управління якістю в кожному вузі, в тому числі систему внутрішнього забезпечення якості освіти, мета якої б полягала в стимулюванні розвитку ВНЗ, у яких підтримували б активну дослідницьку та освітню діяльність; зацікавлені сторони були б поінформовані про процеси, що відбуваються, та про результати в цій галузі, а також підвищувався б рівень їхніх очікувань; забезпечувалося б створення спільної системи поглядів щодо надання вищої освіти та забезпечення її якості в межах Європейського простору вищої освіти.

Європейські стандарти і рекомендації щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти сприймають усі суб'єкти вищої освіти Європи як доцільні.

Ми не можемо не погодитися з В. Луговим у тому, що Європейські стандарти та рекомендації, зокрема щодо внутрішнього забезпечення якості (саме забезпечення, а не лише моніторингу, оцінювання, контролю), у ВНЗ ще повністю науково не осмислені й системно не застосовуються в українській практиці. Сприяти цій роботі могло б розроблення Національних стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти, сумісних з ESQ [8].

Як було зазначено вище, створення вітчизняних стандартів, забезпечення якості вищої освіти має корелювати за змістом із відповідними європейськими.

В частині створення політики закладу та процедур забезпечення якості ВНЗ повинні визначити політику й процедури, які б забезпечували якість, вони мають відкрито заявити про свої наміри, створити таку атмосферу та практику визнання важливості якості та її забезпечення, розробити й постійно втілювати стратегію підвищення якості, доступну для широкого загалу, передбачивши участь студентів та інших зацікавлених сторін у цьому процесі.

Навчальні програми повинні містити чітко визначені обов'язкові результати навчання; передбачати готовність і бажання персоналу створювати умови, які б допомогли студентам досягти цих результатів; повне, вчасне та відчутне визнання внеску тієї частини персоналу, яка демонструє майстерність, фахові якості, відданість справі.

ВНЗ повинні мати офіційний механізм затвердження, перегляду та моніторингу навчальних програм, розуміючи, що довіра до вищої освіти виникає та підтримується завдяки ефективній діяльності ВНЗ щодо забезпечення якості освіти.

Забезпечення якості програм передбачатиме розробку й публікацію очікуваних навчальних результатів, уважне ставлення до побудови програми, організації навчального процесу та змісту, наявність навчальних ресурсів, процедури затвердження програм, моніторинг досягнень студентів, перегляд програм (за участю зовнішніх експертів), взаємодія з ринком праці, участь студентів у забезпеченні якості.

Оцінювання студентів – один із найважливіших елементів вищої освіти. Оцінювання передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур. Результати оцінювання мають значний вплив на майбутню кар'єри студентів. Важливо, щоб оцінювання здійснювали професійно. Воно дає важливу інформацію про ефективність викладання.

Процедури оцінювання студентів мають визначити, якою мірою досягнуто заплановані навчальні результати; чи відповідатимуть вони своєму призначенню, тобто чи забезпечуватимуть діагностичний, поточний або підсумковий контроль; чи матимуть чіткі й оприлюднені критерії виставлення оцінок; чи здійснюватимуться людьми, які розуміють роль оцінювання в набутті студентами знань і вмінь, які пов'язані з їхньою майбутньою кваліфікацією; чи не покладатимуться на судження лише одного екзаменатора; чи братимуть до уваги всі можливі наслідки екзаменаційних правил; чи матимуть чіткі правила, які регулюють випадки відсутності студента через хворобу чи інші поважні обставини; чи гарантуватимуть відповідність задекларованим навчальним закладом процедурам; чи підлягатимуть адміністративним перевіркам, які встановлюватимуть точність здійснення виписаних процедур.

Студенти мають бути чітко поінформовані про стратегію оцінювання, яку застосовують щодо їхньої навчальної програми, про екзамен чи інші методи оцінювання, які будуть застосовувати до них, чого від них

очікують, про критерії, що будуть використовувати при оцінюванні їхньої успішності.

Варто також приділити увагу забезпечення якості викладацького складу. Викладачі є найважливішим навчальним ресурсом; ВНЗ повинні мати певні процедури та критерії, які б визначали й засвідчували, що викладачі мають відповідну кваліфікацію для здійснення службових обов'язків; важливо, щоб викладачі мали доступ до інформації про те, як інші оцінюють їх роботу; ВНЗ повинні використовувати такі процедури відбору та призначення на посаду, які дають змогу пересвідчитися в тому, що новий викладач обов'язково має щонайменше базовий рівень компетентності; мають існувати механізми усунення з посад тих викладачів, які продовжують демонструвати свою професійну нездатність.

Навчальні ресурси повинні бути легкодоступними для студентів і врахувати їхні потреби й відгуки; ВНЗ повинні гарантувати, що ресурси, які забезпечують навчальний процес, достатні; ВНЗ повинні відслідковувати, переглядати та вдосконалювати ефективність служб підтримки студентів, ефективно управляти навчальними програмами.

ВНЗ мають володіти засобами інформації про свою діяльність, за допомогою яких висвітлювати, хто працює добре, а хто потребує уваги. ВНЗ варто порівнювати себе із подібними закладами, що дає можливість сформулювати уявлення про себе й дізнатися про інші засоби покращення якості діяльності.

Інформаційні системи мають відображати досягнення студентів і показники їхньої успішності, можливості випускників влаштуватися на роботу, задоволення студентів навчальними програмами, ефективність роботи викладачів, характер студентського складу, наявні навчальні ресурси та їх вартість, ключові показники діяльності навчального закладу.

ВНЗ повинні публікувати найсвіжішу, неупереджену й об'єктивну інформацію про свої навчальні можливості, програми, кваліфікації, викладання та оцінювання знань, відгуки від колишніх студентів та інформацію про їх працевлаштування, а також характеристику студентського складу, інформацію не повинні використовувати лише як маркетинговий інструмент.

Висновки. У звіті робочої групи, що підготувала ЄАЗЯ, простежується перевага загальних принципів замість конкретних вимог, відсутність надмірної жорсткості та детальних процедур, оскільки процедури становлять важливу частину автономії навчальних закладів і агенцій. Останні мають самі визначити процедурні послідовності, за якими реалізовуватимуться стандарти [2, с. 11]. Саме такий підхід вважають загальноприйнятним на початковому етапі процесу зближення європейських професійних спільнот. “Однак, узагальнюючий характер принципів зумовлює те, що запропоновані стандарти і рекомендації більше фокусуються на тому, що треба робити, аніж на тому, як їх досягти” [2, с. 10].

Для отримання відповіді на питання, як їх досягти, необхідні ґрунтовні дослідження з освітніх вимірювань, без яких внутрішнє забезпечення якості вищої освіти, на нашу думку, є неможливим.

Результати наших наукових розвідок свідчать, що роль гаранта наявності відповідного механізму зовнішнього забезпечення якості має покладатися на Міністерство освіти і науки України. Водночас зазначимо, що стандарти та рекомендації враховують заяву міністрів у Берлінському комюніке про те, що “відповідно до принципу інституційної автономії, основна відповідальність за внутрішнє забезпечення якості у сфері вищої освіти лежить на кожному закладі, і це становить основу для справжньої підзвітності академічної системи в межах національної системи забезпечення якості” [2, с. 12].

Певна впорядкованість, що зароджується зі стандартизації вищої освіти, має безпосередній вплив на її якість і, на наше переконання, є засадничою умовою переходу до прогнозованого вченими [3] організованого суспільства. Отже, стандарти щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському освітньому просторі мають реалізувати на рівні ВНЗ, державному та на міждержавному рівнях серед країн – учасниць Болонської відозви. При цьому необхідні науковий супровід і прискорені дії органів державного управління освітою в Україні щодо впровадження стандартів якості вищої освіти через відповідні механізми управління нею. Про ці та інші проблеми забезпечення якості вищої освіти в Україні йтиметься в наших подальших дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Про вищу освіту : Закон України [Електронний ресурс] // *Голос України*. – 2014. – 6 серпня. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-vii>.
2. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – Київ : Ленвіт, 2006. – 35 с.
3. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – Київ : Атлант ЮЕМСі, 2005. – 498 с.
4. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія / В. Ю. Биков. – Київ : Атіка, 2009. – 684 с.
5. Жорнова О. І. Науково-педагогічне пізнання вищої освіти України: стан і тенденції : монографія / Ольга Іллівна Жорнова. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2013. – 207 с.
6. Карпенчук С. Г. Філософія освіти (загальна теорія педагогіки): монографія / С. Г. Карпенчук. – Київ : Слово, 2013. – 688 с.
7. Модернізація освіти України у контексті євроінтеграційних процесів: історико-педагогічний аспект : монографія / авт. кол. О. А. Дубасенюк [та ін.] / за заг. ред. Н. Г. Сидорчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 83–84.
8. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / укладачі: Т. Добко, І. Золотарьова, С. Калашнікова, В. Ковтунець, С. Курбатов, І. Линьова, В. Луговий, І. Прохор, Ю. Рашкевич, І. Сікорська, Ж. Таланова, Т. Фініков, С. Шаров ; за заг. ред. С. Калашнікової, В. Лугового. – Київ : ДП “НВЦ “Пріоритети”, 2015. – 84 с.

9. Шевченко С. О. Утвердження державно-громадського оцінювання якості вищої освіти в Україні як чинник її перспективних парадигмальних змін С. О. Шевченко // Управління якістю освіти: досвід та інновації: колективна монографія / під заг. ред. Л. Л. Сушенцевої, Н. В. Житник. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2014. – 462 с.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2016.

Сидоренко Н. С. Обеспечение качества высшего образования в Украине: имплементация европейских стандартов и рекомендаций

В статье предпринята попытка научного осмысления Европейских стандартов и рекомендаций по внутреннему обеспечению качества высшего образования. Обосновывается ключевая ответственность вузов за внутреннее обеспечение качества высшего образования, выделяются исходные положения для создания соответствующих отечественных стандартов внутреннего обеспечения качества высшего образования в Украине. Акцентируется внимание на необходимости создания управленческих механизмов, инструментов, критериев, показателей, индикаторов, шкал оценивания, рекомендаций для обеспечения качества отечественного образования как необходимого условия доверия к нему и европейского признания.

Ключевые слова: *высшее образование, внутреннее обеспечение качества, Европейские стандарты, рекомендации, управление качеством, качество.*

Sidorenko N. Ensuring the Quality of Higher Education in Ukraine: Implementation of European Standards and Guidelines

The article attempted to scientific understanding of the ESG for internal quality assurance. Substantiates key institutions responsible for internal quality assurance, distinguishes assumptions for the creation of appropriate national standards for internal quality assurance of higher education in Ukraine. Attention is focused on the need to establish management mechanisms, tools, criteria, indicators, indicators, scales of assessment guidelines to ensure the quality of national higher education as a prerequisite for credibility and European recognition.

The key responsibility of higher educational establishments (HEE) for the internal assurance of quality in higher education is substantiated, assumptions for the creation of appropriate national standards for internal assurance of quality in higher education in Ukraine are distinguished. Special attention is drawn to the necessity to set up management mechanisms, tools, criteria, indicators, values, scales of assessment, guidelines to ensure the quality of national higher education as a required prerequisite for credibility and European recognition in respect to it.

The author thinks that the problem associated with the quality assurance in higher education in Ukraine has not had the solution yet.

It is indicated that the approaches to shaping the structure and content of the quality assurance system in Europe are based on the “European Standards and Guidelines for Internal and External Quality Assurance of Higher Education”, the purpose of which is to improve education in the European Area; to help higher educational establishments (HEE) to ensure and improve the quality of their activities as well as to claim their rights to autonomy through the quality; to make the external quality assurance more transparent and understandable.

On the basis of the author’s analysis it has been revealed that the Law of Ukraine “On Higher Education” (2014) is significantly correlated with the European Standards and Guidelines for Internal and External Quality Assurance of Higher Education. The system of internal assurance of the higher education quality at the higher educational establishment should be assessed upon its submission by the National Quality Assurance Agency for Higher Education or the independent agencies accredited by such National Quality Assurance

Agency to assess and assure the higher education quality with respect to its correspondence to the requirements of the higher education quality assurance system.

It is emphasized that it is the HEE that should bear responsibility for the educational services quality and for how this quality is assured in order to satisfy public interests. It is required to improve the quality of educational programs for the students' benefit and to ensure the availability of reliable and effective organizational structures within which those educational programs can be implemented. It is indicated that the necessary conditions are the transparency and the use of an external professional expertise, development and provision of the processes with the help of which the HEEs will be able to demonstrate their openness and accountability.

Thus, the standards for quality assurance in higher education within the European Education Area should be implemented at the level of HEEs, national and international levels among the countries participating in the Bologna Process. There is also the need for scientific support and accelerated actions of the state bodies of education management in Ukraine regarding introduction of quality standards for higher education through appropriate mechanisms of higher education management. The above mentioned and other issues of quality assurance in higher education in Ukraine shall be discussed in course of our further studies.

Key words: *higher education, internal quality assurance, European standards, guidelines, quality management, quality.*